

Məmmədova Aytək
AMEA, Bakı
aparıcı elmi işçisi,

TÜRK DÜNYASININ ELMİ-MƏDƏNİ MÜHİTİ VƏ AZƏRBAYCAN XALQ CÜMHURİYYƏTİ

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək, türk dilləri, mədəniyyət, tarix
Key words: Azerbaijan, Turkism, Islamism, Modernism, Turkic languages, culture, history
Ключевые слова: Азербайджан, Тюркизация, Исламизация, Модернизация, тюркские языки, культура, история

XIX əsrin sonlarından başlayan və XX əsrin əvvəllərində davam edən milli oyanış hərəkatı, müstəqil dövlətçiliyin qurulmasının nəzəri əsasları, bununla bağlı olaraq milli ideya və ideologiya, mənəvi dəyərlərlə əlaqədar məsələlər Azərbaycan tarixində parlaq şəkildə öz əksini tapmışdır.

Bu dövrdə Türk dünyasının elmi-mədəni yüksəlişində türk xalqları birgə iştirak etmişlər. Əli Suavi (1839-1878), Həsən bəy Zərdabi (Məlikov) (1842-1907), Məhəmməd ağa Şahtaxtı (1846-1931), İsmayıl bəy Qasıralı (1851-1914), Cəlil Ünsizadə (1854-1925), Əlimərdan bəy Topçubaşov (1863-1934), Əli bəy Hüseynzadə (1864-1940), Əhməd bəy Ağaoğlu (1869-1939), Ziya Gökalp (1876-1924), Yusif bəy Akçura (1879-1935) və başqalarının fəaliyyəti bu mənada dəyərlidir.

Türk düşüncəsi tarixində Əli Suavi mühüm yer tutmuşdur. Türkiyənin məşhur filosofu Hilmi Ziya Ülkən Əli Suavinin müxtəlif məcmuələrdəki məqalələrində və bir çox kitablarında Türkcülüyə davamlı surətdə münasibət bildirdiyini qeyd etmişdir. Alim, Əli Suavinin mədrəsədən yetişmiş ataslı bir inqilabçı kimi təqdim edərək, müfəkkirin mədrəsə təhsilə alınıb olduğu halda, mədrəsənin sxolastik zehniyyətinə hücum etmiş, fəqih olduğu halda fiqhə üsyan edərək ilk dəfə dünyəvililiyi müdafiə etdiyini yazmışdır. Dini qanunlara qarşı dünyəvililiyi, mütləq idarəyə qarşı cümhuriyyəti müdafiə edən Suavi, Osmanlıçılığa qarşı da Türklüyü irəli sürmüşdür. Əli Suavi, ibadətə türkçələşdirilməsini, namaz surələrinin türkcəyə çevrilməsinin mümkünlüyünü göstərmişdir [1, 81].

Maarif xadimi, təbiətşünas alim Həsən bəy Zərdabi 1875-ci ildə "Əkinçi" qəzetinin əsasını qoymaqla tarixdə milli mətbuatımızın banisi kimi şərəfli bir yer tutmuşdur. 1902-ci ildə Əhməd bəy Ağaoğlunun təklifi ilə Hacı Zeynalabdin Tağıyev Çar Rusiyasından türkcə bir qəzet çıxarmaq icazəsi almaq istəmiş, lakin buna müvəffəq olmamışdır. Hilmi Ziya Ülkən qəzetin çapı üçün icazənin yalnız 1905-ci il inqilabından sonra mümkündür olduğunu bildirmişdir: "Həsən bəy Zərdabının 1875-ci ildə yaratdığı Türk qəzetçiliyi yenidən canlandı və özünün də qatıldığı "Həyat" adlı qəzet quruldu. Bu təşəbbüslə Azərbaycan oyanış hərəkatı ikinci dövrünə keçirdi. Bu dövrün başlıca simaları Əhməd Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Əlimərdan bəy Topçubaşov idi. Əhməd bəy bir il "Həyat"da çalışdıqdan sonra özü "İrşad"ı çıxardı. Bundan sonra Bakı zənginlərindən Murtuza Muxtarın yardımını ilə "Tərəqqi"ni qurdu. Eyni zamanda Əhməd Ağaoğlu "Difai" adında siyasi bir cəmiyyət yaradaraq Türk xalqının hüququnu müdafiə etməyə başladı. Bu illərdə yenə Tiflisdə Hüseynzadə ilə "Füyuzat"ı çap etdirdi" [1, 409].

Türkiyəli alim göstərmişdir ki, bakılı milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin maddi və mənəvi yardımını ilə Rus hakimiyyəti qarşısında Türk əhalisinin haqlarını müdafiə üçün rusca "Kaspi" qəzeti yaradılmış, Əhməd bəy qəzetdə Topçubaşov və Hüseynzadə ilə birlikdə yazmağa başlamışdı. Eyni zamanda Məhəmməd ağa Şahtaxtı tərəfindən Tiflisdə yaradılan "Şərqi-Rus" qəzeti Bakıya köçürülərək Əhməd bəyin yardımını ilə çapına davam etmişdi [2, 408].

Məlumdur ki, mətbuat tariximizdə Səid (1845-1905) və Cəlil Ünsizadə qardaşları əzəmətli yer tuturlar. Ünsizadə qardaşlarının öncə "Ziya" (1879-cu il) adı ilə dərc etdirdikləri qəzet bir müddət sonra "Ziyayi-Qafqaziyyə" adlanmışdır. 1883-cü ildə "Kəşkül" adıyla çap edilən jurnal sonra qəzet kimi çapdan çıxmışdır. Hilmi Ziya Ülkən bu barədə yazmışdır: Cəlil Ünsi və Səid Ünsi, öncə "Ziyayi-Qafqaziyyə", daha sonra "Kəşkül"ü çıxardılar. Azərbaycan, Çağatay, Noqay, qərb Türk ləhçələrində məqalələri toplayırdılar. İçində türkcədən başqa farsca yazılar da vardı. İslam-Şərqi dünyasının ortaq ilk qəzeti deyilə bilir.

Dahi müfəkkir Əhməd bəy Ağaoğlu həm Azərbaycanın, həm də Türkiyənin ictimai-siyasi həyatında özünəməxsus mühüm yer tutmuş dahi şəxsiyyətdir. Hilmi Ziya Ülkən onu "Türkiyənin siyasi həyatında rol oynamış fikir adamlarından" biri kimi təqdim etmiş, "Türk Yurdu" dərgisinin təməlinin onun evində atıldığını bildirmişdir [1, 408-409]. "Türk Yurdu" dərgisinin ilk sayı 30 noyabr 1911-ci ildə çapdan çıxmışdır. "Türk Yurdu" dərgisinin çapından sonra "Türk Ocağı" adlı yeni bir cəmiyyət yaranmış, bu dərgi də həmin cəmiyyətin nəşr orqanı olmuşdur. Ümumiyyətlə, "Türk Yurdu" dərgisinin və "Türk Ocağı"nın yaradılmasında bu dövrdə Türkiyədə yaşayan türkdilli xalqların ziyalıları birgə iştirak etmişlər. Hilmi Ziya Ülkən "Türkcülüyün həərətli müdafiəçisi" kimi təqdim etdiyi Yusif bəy Akçuranın "Türk Ocağı"nın qurucularından olub "Türk Yurdu" dərgisini fasiləsiz olaraq illərlə idarə etdiyini, "bir zaman "Türk Yurdu" və "Ocaq" demək, Akçura deməkdir" yazmışdı [1, 388].

Türk dünyasının böyük dühası İsmayıl bəy Qasıralının 1883-cü ildə nəşr etdiyi "Tərcüman" qəzeti türk xalqlarının düşüncəsində əzəmətli yer tutur. Görkəmli ictimai xadim Ziya Gökalp Mirzə Fətəli Axundzadəni və İsmayıl bəy Qasıralını Rusiyada yetişən iki böyük türkcü adlandırmışdır. Mirzə Fətəli Axundzadənin "Azəri Türkcəsində yazdığı özünəməxsus komediyalar, bütün Avropa dillərinə çevrilmişdir. Kırmda "Tərcüman" qəzetini çıxaran İsmayıl bəy Qasıralının Türkcülükdəki prinsipi "dildə, düşüncədə və işdə birlik" idi "Tərcüman" qəzetini şimal türkləri anladığı qədər şərq türkləriylə qərb türkləri də anlandı. Bütün türklərin eyni dildə birləşə biləcəyinə, bu qəzetin varlığı canlı bir arqumentdir" [3, 7].

AMEA-nın müxbir üzvü Əziz Mirəhmədov "Tərcüman" qəzetinin nəşrinin ilk dövrlərində Rusiyanın türkdilli xalqlarının tərəqqisi, maarifçilik ideyaları və s. bu kimi məsələləri təbliğ etdiyi üçün rəğbət qazandığını qeyd etmişdir. Alim qəzetin müsəlmanlar arasında geniş yayıldığını, qəzetdə Azərbaycan haqqında yazıların müəlliflərinin əsasən M.Sidqi, Eynəli Sultan, Ə.Gəngərli, Firudin bəy Kəçəri, Ömər Faiq olduğunu yazmışdır [4, 124].

İsmayıl bəy Qasıralının məşhur araşdırıcısı Sabri Arıkan "İsmayıl bəy Qasıralıya görə "Dildə-Fikirdə-İşdə Birlik" nə üçün şərtidir" adlı yazısında onu gələcəyi çox yaxşı görmə qabiliyyətiylə, səbirli, çox ehtiyatlı məziyyətiylə "Tərcüman"ın bu dövrdə senzuraya toxunmadan çapını təmin etdiyini göstərmişdir. İsmayıl bəy Qasıralı 1905-ci ildə, bəziləri buna islahat, bəziləri inqilab deyir, məşrutə idarəyə keçəndən, bəzi hüriyyətlərin tanınmasından sonra, zəminin aşlığı sağmağa uyğun olduğunu görərək, yazılarında düşüncələrini, fikirlərini və hazırlanmasını istədiyi şeyləri daha açıq bir şəkildə yaymağa başlamışdır. O tarixə qədər rusca çıxardığı bir səhifəni də ixtisar edərək, bütün "Tərcüman"ı türkcə çap etdirmişdir. İsmayıl bəy Qasıralı etmək istədiyini, ideallarının nə olduğunu, hansı hədəfə varmaq istədiyini yazılarında açıqca, dəfələrlə bildirmiş, israrla anlatmışdır [5, I, 154-155].

Azərbaycanın ictimai xadimi, yazıçı, jurnalist Cəlil Məmmədquluzadə (1866-1932) 1908-ci ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalında dərc edilmiş "Tərcüman" qəzetinin çapının 25 illiyi münasibətlə "Milli bayram" adlı məqaləsində bu münasibətlə "bir müsəlman qəzetinin faydalı və səmərəli bir yolda 25 il davam etməyi nəinki Rusiyada, bəlkə bütün dünyada əvvəlinci dəfə görülən bəxtiyarlıqlardan" olduğunu bildirmişdir. Görkəmli yazıçı göstərmişdir ki, İsmayıl bəy məhir hakim kimi millətimizin dirilməyini məktəbdə, maarifin nəşrində gördü: qüvvətinin ən çoxunu bu yolda sərf etdi. Üsul-cədidəsini, üsul-cədidə kitablarını Bağçasaraydan Çinə, Kazandan İrana qədər nəşr etdi [6, IV, 169].

XX əsrin əvvəllərində Türk xalqları arasında sözlər kimi terminlərin də ortaq olmasına, yəni bütün türklərin ortaq bir ədəbiyyat və elm dili olması məsələsi diqqət çəkir. Belə ki, 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji Qurultayında öz dillərində - türkcə, tatarca, özbəkca, çovaşca, başqırca, qazaxca və b. türk dillərində çıxış edən alimlər bir-birlərinin danışıqlarını başa düşürdülər. Bu dövrdə bütün türk xalqları bir-birlərinin dillərini anlayırdılar.

"Bir qövmtü udmaq üçün parçalamaq lazımdır" mülahizəsini göstərən Ziya Gökalp milləti parçalamaq üçün də öncə onun dilini bölüb parçalaməğin zəruri olduğunu, bunu edənlərin bəzilərinin bilərək, bəzilərinin isə bilmədən etdiklərini bildirmişdir: Türk dili, məhz bu yoldan parçalanmağa, birdən artıq ədəbiyyatlar yaranmağa başladı. Bu durumun təhlükəsini duyan Qazi Rzaəddin və Musa Bigiyev əfəndilər kimi türkcülər yazılarını həmişə ümumi türkcədə yazmağa davam etdilər.

Kırmıda çap edilən "Tərcüman" qəzeti də ənənəvi "fikirdə birlik, dildə birlik, işdə birlik" prinsipini sürdürür [7, 169].

Türk dünyasında Əli bəy Hüseynzadənin "Türkləşmək, İslamlaşmaq və Avropalaşmaq" ideyası Şərqi və Qərbi dərəcələrinin mükəmməl sintezini təqdim edən düstur kimi tarixi aktuallığını və əbədiyyətini təmin etmişdir. Hilmi Ziya Ülkən Türkləşmək, İslamlaşmaq və Avropalaşmaq düsturunun ilk dəfə hələ Türkcülüyün oyanmadığı, bir az qeyri-müəyyən, sistemsvir şəkilə Əli Suavi tərəfindən irəli sürülmə və müdafiə edildiyini yazmışdır. İkinci dəfə Əli bəy Hüseynzadə tərəfindən bu düsturun təklif edilməsi tam zamanında idi. Alimin fikrincə, 1905-ci ildə Tiflisdə Əli bəy Hüseynzadə tərəfindən irəli sürülən Türkləşmək, İslamlaşmaq və Avropalaşmaq fikri, 1911-ci ildə hərəarətli tərəfdarlar tapdı. Ziya Gökalp "Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək" adlı məqalələrini və 1918-ci ildə bu məqalələrdən ibarət kitabını çap etdirdi.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banilərindən, görkəmli dövlət xadimi Məhəmməd Əmin Rəsulzadə (1884-1955) 1903-1904 illərdə "Azərbaycanlı gənc inqilabçılar dərnəyi"ni təşkil etmişdir. O, 1905-ci ildə verilən nisbi azadlıq sayəsində Bakıda gündəlik, həftəlik, aylıq qəzet və jurnallarda Əlimərdən bəy Topçubaşov, Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə və bilavasitə Azərbaycan mətbuatının ağsaqqalı, yaradıcısı Həsən bəy Zərdabi olmaqla milli mətbuatda fəaliyyət göstərmişdir [8, 6].

M.Ə.Rəsulzadə 1908-ci ildən 1911-ci ilə qədər Tehrandə, 1911-1913 illərdə İstanbulda yaşamışdır. "Türk Ocağı"na daxil olmuş, yeni nəşrə başlayan "Türk Yurdu" dərgisində "İran türkləri" başlığı ilə silsilə məqalələr yazmışdır.

Azərbaycanın bütövlüğü ideyasının səciyyəlandırilməsində Məhəmməd Əmin Rəsulzadə bəy-rəqdə da "Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək" düsturunun ifadə edildiyini göstərmişdir. Mirzə Bala Məmmədzadə Əli bəy Hüseynzadənin "Türkləşmək, İslamlaşmaq, Müasirləşmək" düsturunun Ziya Gökalpa təsir etdiyini, onun vasitəsilə bu düstur Məhəmməd Əmin Rəsulzadə tərəfindən də qəbul edildiyini bildirərək yazmışdır. M.Ə.Rəsulzadə bu məsələlər haqqında göstərmişdir ki, Ziya Gökalpın "Türk Yurdu"nda dərc olunan "Türkləşmək, İslamlaşmaq və Müasirləşmək" məqalələri məni adətən vəcdə gətirdi. Bakıya geri döndüm. Mətbuat dil məsələsi ilə məşğul idi. Bu məsələdə Ziya nəzəriyyəsinin müdafiəçisi oldum. Türkcülüyə rəvac vermək üçün dünya müharibəsi əsnasında təsis etdiyimiz "Açıq söz" qəzetinin başına Ziyanın müqəddəs düsturunu bir "şüar" olaraq qoyduq. Ziya Gökalpın son zamanlarda "Türk millətindənəm, islam ümmətindənəm, Qərb mədəniyyətindənəm" şəklində salmış olduğu bu şüar türkcülük, xalqçılıq dayaqları üzərində təşəkkül edən milliyətpərvər "Müsavat" fırqəsinin proqram müqəddiməsində yer tutdu [8, 8].

28 may 2018-ci il Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandı. 65 il əvvəl – 28 may 1953-cü ildə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Amerikanın Səsi Radiosundan Azərbaycana Xitabında demişdir: 100 il sürən Çar əsarətindən sonra bundan 35 il əvvəl Azərbaycan Milli Şurası, Azərbaycan Cümhuriyyətinin İstiqlalını bütün dünyaya elan etdi. O tarixdən əvvəl bir millət olaraq varlığını isbat edən Azərbaycan xalqı, bu tarixdən etibarən millət olaraq bir dövlət qurmuş və bu dövlətin istiqlalı uğrunda bütün mövcudluğu ilə meydana atılmışdır. Mədəni bütün bir mirasa malik olan vətənimiz siyasət sahəsində çox böyük və dəyərli həmlələr göstərmişdir. İstiqlal uğrunda edilən tarixi savaqların ən qanlısı XIX əsrin əvvəllərində Rusiya Çarlığına qarşı edilmişdir. 30 ilə qədər sürən bu savaş qəhrəmanlıqlarla doludur. Cavad xanın 1804-cü ildə Gəncədəki şanlı qəzası dillərə dastandır. "Ölmək var, dönmək yoxdur". Bu həqiqi vətənpərəstlərin tətbiq etdikləri ən müqəddəs bir şüardır [9, 13].

Azərbaycan müstəqilliyini qazanmaqla iqtisadiyyat, elm, təhsil və b. sahələrdə dövlət kimi mövcudluğunu göstərdi. M.Ə.Rəsulzadə çıxışında 28 may 1918-ci ildə, İstiqlalını elan etməklə Azərbaycan tarixinin təbii bir nəticəsini fikirdən işə keçirdiyini göstərmişdir: Eyni zamanda, o zamanə hakim olan əsrin böyük şüarından istifadə edirdi. Hər millət öz müqəddəratını özü həll etməyə səlahiyyətdardır, düsturunu xalqın ümumi rəyinə uyaraq istiqlalını elan edirdi. İstiqlal elanı üzərinə qurulan milli Azərbaycan Hökuməti, az zamanda məmləkətdə çox böyük işlər gördü. 100 ildən bəri əsgərliyə çağırışı qadağan edilən Azərbaycanda bir ordu yaradı. Çarlıq zamanında Dövlət idarəsinə yaxın buraxılmayan azərbaycanlılardan zabit və təhlükəsizlik qüvvələri vücudə gətirdi. Sosial sahədə əsaslı islahata başladı. Kəndlilərə torpaq vermək üçün qanunlar hazırladı. Fəhələrin haqlarını qorumaq üçün tədbirlər aldı. Xalqı az zamanda oxutmağa başladı. Türkcəni dövlətin rəsmi

dili elan etdi. Orta və ali məktəblər açdı. Qərbi Avropa demokratiyası tipində, xalq nümayəndələri cavabdeh bir hökumət üsulu idarəsi yaradı. Hakimiyyət, Millət Məclisinin əlində idi. Parlamentdən etimad almıdıqca heç bir Hökumət iş başında qala bilməzdi. Məmləkətdə tam bir azadlıq vardı. O zaman indi Sovet zamanında olduğu kimi terror deyilən şeydən heç bir əsər yoxdu. Şəxslər də, məskənlər də əmin və amanda idi. Vətənin qapıları indi olduğu kimi bütün dünyaya qapalı deyildi. Hər azərbaycanlı, istədiyi zaman hara istərsə gedirdi. Qonşu və Avropa Dövlətləri ilə dostluq münasibətləri təsis edilmişdi. Bütün millətlərlə alış-veriş vardı. Bütün bunların nəticəsində idi ki, Cümhuriyyətimizin istiqlalı Avropa Dövlətləri ilə Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən tanındı. Onları izləyən böyük bir çox dövlətlər belə istiqlalımızı tanıdılar. Türkiyə ilə İran, Azərbaycanla münasibətə gəldilər. Aralarında dostluq və qardaşlıq anlaşmaları imzalandı. 12 yanvar 1920 Cümhuriyyətin dövlətlər tərəfindən tanınması günü idi. Bu günü, Azərbaycan xalqı, candan bayram etdi. Haqlı idi. Bu höqiqətdən böyük bir bayramdı. Çünki bu gündən etibarən Azərbaycan Davası, Rusiyanın bir daxili məsələsi olmaqdan çıxmış, millətlər arası bir məsələ olmuşdu. Mədəniyyət tariximizin şanlı fikir adamları tərəfindən alqışlanan azadlıq və istiqlal fikri məmləkətimizdə yerləşdi və bu irəli dünya demokratiyası tərəfindən təqdir ilə qarşılandı. 100 ildən bəri üstümüzə çökən istibdad və istila vahiməsi artıq bizdən uzaqlaşdı.

Azərbaycan öz müstəqilliyini saxlaya bilmir, 28 aprel 1920-ci ildə Azərbaycan sovet hakimiyyəti qurulur. M.Ə.Rəsulzadə 1953-cü ildə çıxışında bildirmişdir: Təəssüflə, tale imtahanları tamam deyildi. Qanlı Çar istibdadının yerini bu dəfə ondan daha qanlı bolşevik istibdadı tutdu. Bala azadlıq istiqlalımız, qızıl istiləçilərin ayaqları altında əzildi. Müqavimət edən məmləkətdə qan gövdəyə çıxdı. Bundan bir ay əvvəl 28 aprelə sovet təbliğatçıları bu qanlı istila hərəkatını sizə azadlıq və istiqlal hədisəsi kimi göstərdilər. Sizdə, sizə dünyanı ən azad və demokrat rejimi kimi qələmə verilən Sovet quruluşu, məhz qəddar və ən yalançı bir istibdad rejimidir. Müqayisə etmək imkanında olsaydıq bunun nə qədər doğru olduğunu gözünüzlə görərdiniz. Azadlığımızı əlimizdən alan millətdən qorxmurlarsa dəmir pərdəni qaldırırsınlar, azadlıq elan etsinlər. Edə bilməzlər. Çünki ağla-qara meydana çıxar. Onlar yarası kimidirlər, günəşdən qərarlar.

Azərbaycan, onunla bərabər bütün Qafqaz Cümhuriyyətləri həqiqi azadlıq və istiqlalına 1918-ci ildən mayında qovuşdular. 1920-ci ildə isə bu azadlıq və istiqlal, qızıl Rus ordusu tərəfindən üstün qüvvələrlə, qanlı və atəşlə bastırıldı. Faciələr və qəhrəmanlıqlarla dolu olan bu mücadilədə on minlərlə vətəndaş şəhid oldu [9, 14].

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Azərbaycanın yenidən müstəqilliyini qazanacağına inanırdı: "Şübhəsiz ki, bir gün həqiqət parlayacaq, azadlıq əsasını, Birləşmiş Millətlər prinsipini və insan haqlarını tutan tərəf qalib gələcəkdir. Bu qalibyyət günəşi, qızıl istibdad zülmü altında inləyən əziz vətənimizdə 1918-ci ildən 28 mayı kimi yenidən doğacaqdır. Buna qətiyyətlə şübhə etməyin" [9, 15].

28 may 2018-ci il müsəlman Şərqiində ilk parlamentli respublikanın – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 illik yubileyi münasibətilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı (16 may 2017-ci il) böyük tarixi, elmi və mədəni əhəmiyyət daşıyır. Buna görə 2018-ci il ölkəmizdə "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İli" elan edilmişdir.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə 65 il əvvəl çıxışında demişdir: 28 May istiqlal qurbanlarının əziz ruhları hüzzurunda hörmətlə əylir və hər iki tərəfi birləşdirən milli böyük həsrəti, şairin deyişiyə dilə gətirirəm:

Sən bizimsən, bizimsən durduqca bədəndə Can,
Yaşa-yaşa çox yaşa, ey şanlı Azərbaycan! [9, 15].

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Ülken Hilmi Ziya. Türkiyede Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul, 1994
2. Ülken Hilmi Ziya. Türkcülüğün və Türk Sosializminin babası Ali Turan. "Yeni İnsan". Aralık, 1969. Sayı: 84. <http://www.huseyinzadealituran.com>
3. Gökalp Ziya. Türkcülüğün Esasları. Hazırlayanlar: Mahir Ünlü, Yusuf Çotuksöken. İstanbul, 1987
4. Mirhəmədov Əziz. Azərbaycan Molla Nəsrəddini. Bakı, 1980
5. Kendi Kalemindən İsmail Bey Gaspıralı. İdealleri, İşləri, Tavsiyələri və Haberleri. I cilt. Hazırlayan: Sabri Arıkan. İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2006

6. Məmmədquluzadə Cəlil. Əsərləri. Dörd cilddə. IV cild. Tərtib edəni və izahların müəllifi: AMEA-nın həqiqi üzvü İsa Həbibbəyli. Bakı, 2004
7. Gökalp Ziya. Kültür və Medeniyyət. Türkləşmək, İslamlaşmaq, Muasırlaşmaq. Konya, 2010
8. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. Toplayanı, tərtib və transliterasiya edəni professor Şirməmməd Hüseynov. Bakı, 1992
9. Azərbaycan. Türk Kültür Dergisi. Yıl 33, Sayı: 247. Ankara, 1984, s.13-15

TURKISH SCIENTIFIC-CULTURAL ENVIRONMENT AND THE AZERBAIJAN DEMOCRATIC REPUBLIC

Summary

Turkic peoples participated in the scientific and cultural development of the Turkish world. Beginning in the second half of the 19th century and the end of the 20th century, the newspapers "Ekinchi", "Vostochno-Russkiy", "Kaspiy", "Ziyayi-Kafkazia", "Tarjuman" and others, and in the magazines "Molla Nasreddin", "Turk Yurdu" and others were covered questions on the history, language, traditions, culture, thought of the Turkic peoples. On May 28, 1918 the Azerbaijan Democratic Republic was established. Founder of the Azerbaijan Democratic Republic, a well-known statesman, Muhammad Amin Rasulzadeh (1884-1955), expressed the main idea on the flag: "Turkism, Islamism, Modernism" in order to characterize the idea of the integrity of Azerbaijan. On May 28, 1953, Muhammad Amin Rasulzade, in an address to the Azerbaijani people through the Voice of America radio, stressed that during the period of Azerbaijan's independence, its economy, science, education and others were indicators of statehood. Soviet power was established in Azerbaijan on April 28, 1920. Muhammad Amin Rasulzade believed that Azerbaijan would regain its independence. The Order of the President of the Republic of Azerbaijan, İlham Aliyev, on the occasion of the 100th anniversary of the Azerbaijani Democratic Republic (from May 16, 2017) has great historical, scientific and cultural significance. Therefore, the year 2018 was proclaimed the "Year of the Azerbaijan Democratic Republic".

ТЮРКСКАЯ НАУЧНО-КУЛЬТУРНАЯ СРЕДА И АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ НАРОДНАЯ РЕСПУБЛИКА

Резюме

В научном и культурном развитии тюркского мира совместно участвовали тюркские народы. Начиная со второй половины XIX века и конца XX века в газетах: "Экинчи", "Шарги-Рус", "Каспий", "Зийийи-Кавказия", "Тарджуман" и другие, и в журналах "Молла Насреддин", "Тюрк Юрду" и другие были освещены вопросы по истории, языку, традиции, культуре и мысли тюркских народов. 28 мая 1918 года была создана Азербайджанская Народная Республика. Основатель Азербайджанской Народной Республики - известный государственный деятель, Мамед Эмин Расулзаде (1884-1955), выразил основную мысль на флаге: "Тюркизация, Исламизация, Модернизация", чтобы охарактеризовать идею целостности Азербайджана. 28 мая 1953 года Мамед Эмин Расулзаде в обращении к азербайджанскому народу через радио "Голос Америки" подчеркнул, что в период независимости Азербайджана, ее экономика, наука, образование являлись показателями государственности. Советская власть была создана в Азербайджане 28 апреля 1920 года. Мамед Эмин Расулзаде верил, что Азербайджан снова обретет независимость. Приказ Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева по случаю 100-летнего юбилея Азербайджанской Демократической Республики (от 16 мая 2017 года) имеет большое историческое, научное и культурное значение. Поэтому 2018 год был провозглашен "Годом Азербайджанской Народной Республики".